

Міністерство освіти і науки України
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
Лабораторія філологічних досліджень
Шуменський університет «Спископ косянтин преславський» (Болгарія)
Вища лінгвістична школа (м. Ченстохова, Польща)

МОВА. СВІДОМІСТЬ. КОНЦЕПТ

Збірник наукових праць

Випуск 8

Мелітополь
2018

УДК 81'1(08)
ББК 80
М 74

Затверджено Вченою радою Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 7 від 24 червня 2010 р.).

Рецензенти:

Габідулліна А. Р., *д-р філол. наук, проф.*
Дербеньова Л. В., *д-р філол. наук, проф.*

Редакційна колегія:

Солоненко А. М., *д-р біол. наук, проф. (Україна)*; **Білоусенко П. І.**, *д-р філол. наук, проф. (Україна)*; **Коноваленко Т. В.**, *канд. пед. наук, доц. (Україна)*; **Митяй З. О.**, *канд. філол. наук, доц. (Україна)*; **Хомчак О. Г.**, *канд. філол. наук, доц. (Україна)*; **Іванова Тотка Стоянова** *д-р філософії, проф. (Болгарія)*; **Матеуш Донсаль**, *д-р філософії, проф., (Польща)*; **Сімашко Т. В.**, *д-р філол. наук, проф. (Росія)*; **Бахар Гюнеш**, *д-р філол. наук, проф. (Туреччина)*; **Айдарбекова А. С.**, *канд. філол. наук, доц. (Казахстан)*

М 74 Мова. Свідомість. Концепт: зб. наук. статей / відп. ред. О. Г. Хомчак. – Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. – Вип. 8. – 157 с.

ISBN 978-617-7055-81-4

До збірника ввійшли наукові праці, присвячені актуальним питанням філології. Дослідники різних фахових рівнів ставлять і розв'язують проблеми широкого наукового діапазону. Основні положення статей були обговорені на VII Міжнародному науковому семінарі «Концептуальні проблеми функціонування мови в полікультурному просторі» (30 березня 2018 року) в Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького.

Збірник призначений для фахівців і широкого кола читачів, що цікавляться актуальними проблемами філології.

Відповідальність за достовірність та оригінальність поданих матеріалів (фактів, цитат, прізвищ, імен, результатів досліджень тощо) покладається на авторів.

УДК 81'1(08)
ББК 80
© Хомчак О.Г., відп. ред., 2018

ЗМІСТ

КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ МОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Базенюк А. В., Насалевич Т. В.

Глобалізація англійської мови: причини та наслідки8

Грама Н. Г.

Функціонування економічної мови в полікультурному просторі
професійної інтеграції10

Денисенко Н. В., Андраш К. С.

Функціонування метафори в англомовних текстах14

Єрмоленко С. І., Каспер І. О.

Функціональні параметри лексико-граматичного заперечення
в сучасній українській мові16

Єрмоленко С. І., Черних О. В.

Специфіка вокатива в системі сучасної української мови19

Конопленко Н. А., Кравченко Є. Г.

Заголовок-парцеля у газетному тексті22

Лепкович С. В., Симашко Т. В.

Роль фразеологізмів в формуванні образів учасників
діалогових програм на телевиденні26

Митяй З. О., Вишнякова А. А.

Лінгвістичний статус односкладних номінативних речень
у сучасній українській мові30

Мінкова О. Ф., Степаненко А.

Експресивний потенціал фразеологічних одиниць у романі
Євгена Гуцала «Позичений чоловік»32

Нифанова Т. С.

Сопоставительное изучение парадигм образов как один из подходов
к межъязыковому семасиологическому исследованию метафор34

Сіроштан Т. В., Бондар Н. О.

Словотвірна структура девербативів з абстрактною семантикою
в сучасній українській мові38

Сіроштан Т. В., Іванова Я. С.

Назви узагальнених ознак у словотвірній системі української мови41

Слободинська Т. С.

Інтерпретація понять «система» і «мовна система» в просторі наукових знань44

Юрченко О. В., Шишлова С.

Контаміновані occasionальні утворення в ідіостилі Павла Загребельного 48

КОНЦЕПТОСФЕРА ТА МОВНА КАРТИНА СВІТУ

Бабакова О. В., Нескреба М. Є.

Асоціативне поле концепту *щастя* 51

Гапеева І. М.

Мовна картина соціуму та її гендерні складові 53

Громко Т. В.

Особливості семантичної модифікації народних географічних термінів
Центральної України 56

Єрмоленко С. І., Іщук Г. В.

Специфіка порівняльних конструкцій у системі сучасної української
літературної мови (на матеріалі прози Юрія Андруховича) 59

Жигоренко І. Ю.

Шляхи вивчення концептосфери *alltagsleben* / *повсякденність* у німецькій мові 61

Коваль О. В., Сінельнікова І. М.

Семантико-стилістичні особливості репрезентації ключових концептів
у художньому дискурсі 65

Митяй З. О., Хомчак О. Г.

Національна самосвідомість у мовній картині світу сучасної молоді 67

Стовбур Л. М.

Семантико-стилістична типологія порівнянь у романі В. Лиса «Соло для Соломії» 70

Чистяк Д. О.

Принципи лінгвоестетичного аналізу художньої концептосистеми 73

Юрченко О. В., Солодкіна А. О.

Словотвірна семантика концепту *стен* (на матеріалі авторів запорізького краю) 76

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ ЯК ФЕНОМЕН АВТОРСЬКОЇ МОДЕЛІ СВІТУ

Атрошенко Г. І., Георгієва А. С.

Філософія любові: теоретичний аспект
(до осягнення духовного в інтимній ліриці Ліни Костенко) 80

КОНЦЕПТОСФЕРА ТА МОВНА КАРТИНА СВІТУ

Бабакова О.В., Нескреба М.С.

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького

АСОЦІАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ ЩАСТЯ

Концепт *щастя* належить до емоційних концептів. Емоції при всій своїй універсальності мають у різних мовах певну специфіку вербалізації, зумовлену властивою мовцям суб'єктивністю інтерпретації навколишньої дійсності, що становить безсумнівний інтерес для лінгвістики.

На сьогодні емоційні концепти є об'єктом багатьох лінгвістичних досліджень, зокрема вони представлені в наукових розвідках І.О. Голубовської, О.В. Малярчук, У. Дробішевської, О.Г. Хомчак та ін. Так, О.В. Малярчук аналізує етимологічні та структурні характеристики концепту *щастя* на базі англійської мови [3]; У. Дробішевська проводить зіставний аналіз розгляданого концепту в українських і польських компаративних фразеологізмах, у результаті чого виявляє інтегральні та специфічні елементи національно-мовної картини світу обох народів [2]; дослідженню культурно детермінованих мовних феноменів, зокрема й на прикладі емоційних концептів, присвячена монографія І.О. Голубовської [1, с. 122-126]. Більшість науковців, аналізуючи емоційні концепти, звертається до фразеологічного, паремійного фонду певної мови, проте дослідники зазначають, що для вивчення особливостей структурування когнітивної моделі емоційних концептів істотне значення має також побудова його асоціативного поля [5]. Попри те, що асоціативні поля належать до вторинних полів у системі мови (оскільки їх складниками є асоціації, що відображають індивідуальний мовленнєвий і життєвий досвід опитуваного), для філолога вони є цінним джерелом інформації щодо національно-мовних уявлень українців про *щастя* як однієї з базових людських емоцій. За свідченням когнітивістів, слово-ім'я концепту *щастя* разом із лексемами *життя*, *людина*, *радість*, *друг*, *добре*, *дім*, *любов*, *спокій* та ін. формує ядро мовної свідомості українців [4, с. 6].

Мета пропонованої наукової розвідки – змоделювати асоціативне поле концепту *щастя* шляхом систематизації когнітивних ознак, виділених на основі асоціативного експерименту.

Асоціативний експеримент полягає в тому, що кожен респондент називає свою першу асоціацію одним чи кількома словами. Слова-реакції підрховують і розміщують за спадом частот. Крім того, необхідно здійснити когнітивну інтерпретацію асоціатів, тобто згрупувати реакції заокремими когнітивними ознаками. Таким чином формується асоціативне поле концепту.

Вільний асоціативний експеримент проводився серед студентів 1-4 курсів стаціонарної та заочної форми навчання філологічного й соціально-гуманітарного факультетів Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Було опитано 300 осіб. Асоціативне поле концепту *щастя* після обробки результатів має такий вигляд:

радість **96**; любов **84**; сім'я **53**; здоров'я **41**; діти **38**; посмішка **36**; кохання **29**; дитина, родина **26**; сміх **25**; тепло **15**; успіх **14**; друзі **13**; дім **12**; благополуччя **11**; спокій **10**; життя, мама, настрої **9**; батьки, задоволення, кохана людина **8**; веселощі, добробут, емоції, розуміння **7**; почуття **6**; весілля, взаємність, добро, дружба, свято, мрії, гармонія **5**; достаток, коханий, людина, мир, повага, рідні, свобода, турбота **4**; близькі, відчуття, доброта, душа, задоволення, затишок, метелики, насолода, робота, самореалізація, світле, удача, умиротворення, чоловік, щирість **3**; бути коханим, велике, взаєморозуміння, вірність, гроші, День народження, добре, ейфорія, квіти, літо, очі, перемога, піднесення, подорожі, розум, сила, спати, стан, швидкоплинне **2**; бажання, безмежне, безтурботність, безумність, біле, благо, буденність, важливе, везіння, весело, весна, відпочинок, віра, впевненість, враження, горе, дбайливість, дитинство, ділитися, довгоочікуване, довіра, досягнення, дружина, енергія, закоханість, замок, звірі, здійснення, земля, злагода, зло, зрада, зустріч, ідилія, кіт, казка, канікули, краса, легкість, мета, миттєве, море, морозиво, небо, невтримне, недосяжне, немає,

непостійне, самотність, нірвана, новини, обійми, печаль, піднесеність, підтримка, позитив, політ, початок, прагнення, працьовитість, пристрасть, різнокольоровість, розвиток, рух, світанок, світло, серце, сльози, сонце, сонячний день, сором, спогади, сподівання, сприйняття, тернистий шлях, тривога, увага, хатина, хобі, чисте 1; відмов немає.

Отже, лексема *щастя* асоціюється у респондентів із **емоціями, почуттями та способом їх вираження 320** (радість 96, любов 84, посмішка 36, кохання 29, сміх 25, настрій 9, веселощі 7, емоції 6, почуття 6, взаємність 5, умиротворення 3, душа 3, бути коханим 2, ейфорія 2, закоханість 1, пристрасть 1, обійми 1, печаль 1, сором 1, враження 1, тривога 1); **сім'єю, родиною, коханими 183** (сім'я 53, діти 38, дитина 26, родина 26, мама 9, батьки 8, кохана людина 8, коханий 4, близькі 3, чоловік 3, дружина 1); **загальнолюдськими цінностями 95** (здоров'я 41, благополуччя 11, життя 9, добробут 7, дружба 5, добро 5, людина 4, мир 4, свобода 4, злагода 1, краса 1, благо 1, віра 1); **відчуттями 61** (тепло 15, спокій 10, задоволення 8, гармонія 5, затишок 3, відчуття 3, насолода 3, піднесення 2, іділія 1, казка 1, енергія 1, самотність 1, безтурботність 1, безумність 1, впевненість 1, легкість 1, піднесеність 1, позитив 1, нірвана 1, весело 1); **моральними та фізичними якостями людини 34** (розуміння 7, повага 4, турбота 4, доброта 3, щирість 3, вірність 2, розум 2, сила 2, взаєморозуміння 2, дбайливість 1, працьовитість 1, підтримка 1, увага 1, довіра 1); **досягненнями 20** (успіх 14, удача 3, перемога 2, досягнення 1); **властивостями 17** (світле 3, велике 2, добре 2, швидкоплинне 2, світло 1, безмежне 1, важливе 1, довгоочікуване 1, миттєве 1, невтримне 1, недосяжне 1, непостійне 1, чисте 1); **житлом 14** (дім 12, замок 1, хатина 1); **друзями 13** (друзі 13); **святами 12** (весілля 5, свято 5, День народження 2); **певною метою чи мрією 11** (мрії 5, самореалізація 3, прагнення 1, мета 1, бажання 1); **природою 10** (метелики 3, квіти 2, небо 1, сонце 1, земля 1, море 1, сонячний день 1); **певними діями 7** (спати 2, ділитися 1, рух 1, політ 1, сподівання 1, зустріч 1); **матеріальними цінностями 6** (достаток 4, гроші 2); **негативними явищами 6** (горе 1, зло 1, зрада 1, немає 1, тернистий шлях 1, сльози 1); **певними процесами 5** (сприйняття 1, здійснення 1, везіння 1, спогади 1, розвиток 1); **інтересами 4** (робота 3, хобі 1); **відпочинком 4** (подорожі 2, канікули 1, відпочинок 1); **частинами тіла 3** (очі 2, серце 1); **порою року 3** (літо 2, весна 1); **абстрактними поняттями 3** (стан 2, буденність 1); **тваринами 2** (звірі 1, кіт 1); **новизною 2** (новини 1, початок 1); **кольором 2** (біле 1, різнокольоровість 1); **порою доби 1** (світанок 1); **періодом у житті людини 1** (дитинство 1); **солодощами 1** (морозиво 1).

Усього нами виявлено 27 когнітивних ознак, що організують польову структуру концепту *щастя*.

Ядро концепту становлять *емоції, почуття та способи їх вираження 320; сім'я, родина та кохані 183; загальнолюдські цінності 95*.

Навколоядерна зона: *співвіднесеність із відчуттями 61; моральними та фізичними якостями людини 34*.

Ближня периферія: *досягнення 20, властивості 17, житло 14, друзі 13, свята 12, мета чи мрія 11, природа 10*.

Дальня периферія: *певні дії 7, матеріальні цінності 6, негативні явища 6, процеси 5, інтереси 4, відпочинок 4, частини тіла 3, пори року 3, абстрактні поняття 3*.

Крайня периферія: *тварини 2, новизна 2, колір 2, ідеали 2, пора доби 1, період у житті людини 1, солодощі 1*.

На основі аналізу реакцій респондентів доходимо висновку, що найбільша кількість реакцій стосується емоцій та почуттів людини, що підтверджує емоційну сутність розгляданого концепту. Значна кількість опитуваних асоціює *щастя* із сім'єю, родиною, коханими та загальнолюдськими цінностями. Це свідчить про те, що саме ці ознаки у свідомості українців найбільше співвідносяться з поняттям *щастя*. Наявність великої кількості одиничних реакцій свідчить про неоднорідність і багатство смислових складників концепту. Одиниці асоціативного поля концепту *щастя* пов'язані між собою структурними відношеннями (парадигматичними, синтагматичними, тематичними).

Як відомо, структура асоціативного поля відображає вербальний образ світу, наявний у свідомості носіїв певної культури. Результати асоціативного експерименту свідчать, що українці є досить емоційними та чуттєвими, почуваються щасливими в колі сім'ї, неабияке значення для них мають загальнолюдські цінності – здоров'я, благополуччя, мир, свобода.

Концепт *щастя* є позитивно маркованим. Лише деякі респонденти представили негативні асоціації, що є антонімічними до поняття *щастя*. Причому негативні асоціації пов'язані з кимось або чимось, що руйнує щастя.

Отже, концепт *щастя* у національному мовному просторі має багатогранний вияв і посідає важливе місце у свідомості нашого народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу: монографія / І.О. Голубовська. – К.: Логос, 2004. – 284 с.
2. Дробішевська У. Концепт “щастя” в українській і польській фразеології / У. Дробішевська // Етнос і культура. – 2011-2012. – № 8-9. – С. 125-130.
3. Малярчук О.В. Емоційний концепт ЩАСТЯ: етимологічні та структурні характеристики / О.В. Малярчук // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2014. – Вип. 2. – С. 132-138.
4. Славянський асоціативний словарь: русский, белорусский, болгарский, украинский / Н.В. Уфимцева, Г.А. Черкасова, Ю.Н. Караулов, Е.Ф. Тарасов. – М.: Ин-т языкознания РАН, 2004. – 800 с.
5. Хомчак О. Асоціативно-вербальна модель концепту *кохання* / О. Хомчак, І. Абрамович // Filologia, sociologia i kulturoznawstwo. osiągnięcia naukowe, rozwój, propozycje (29.09. 2016 – 30.09. 2016). – Warszawa. – С. 32-33.

Гапсєва І.М.

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

МОВНА КАРТИНА СОЦІУМУ ТА ЇЇ ҐЕНДЕРНІ СКЛАДОВІ

Мова завжди відображає картину світу із глибинною логікою, продиктованою життєвим досвідом багатьох поколінь. Сюди ж входить і спостереження за типами людей, що мають назву чоловіки та жінки й закріплення за ними відповідних якостей та водночас їхніх оцінок. Ґендерна різниця в мовленні може бути як явно репрезентована граматичними формами, так і тонко завуальована, що вимагає спеціального виявлення та вивчення. Це доводять праці таких фундаменталістів соціолінгвістики як Дж. Коутс [8], Д. Камерон [7], У. Лабов [9], Д. Таннен [11].

Під час звернення до цієї проблематики ґендерних досліджень важливим напрямком постає виявлення можливої різниці з урахуванням мовних рівнів: фонетичного, морфологічного, синтаксичного та ін. Диференціація вербальної специфіки залежно від статі мовця проявляється в різних мовах у цілому та на мовних рівнях. Найчастіше різниця яскраво виражена в лексиці та найменше в синтаксисі. З урахуванням цього лінгвісти поділяють мови на чоловічі та жіночі. Переважна більшість дослідників (О. Горошко, Р. Лакофф, Д. Камерон, А. Кириліна, Дж. Коутс, Д. Таннен, З. Шевченко та ін.) зауважує, що домінування чоловічого або андроцентризм притаманний багатьом мовам.

Т. Тайфель вважає, що жінки належать до групи з більш низьким статусом порівняно з чоловіками, тому для досягнення чоловічого рівня ними обираються дві стратегії у взаємодії груп: або співвідносити себе із членами своєї групи, або приєднувати окремих членів до групи, що знаходиться на статус вище. Тобто жінки або намагатимуться змінювати свою групу, або підвищуватимуть власну позицію у суспільстві. Т. Тайфель зауважує, що вони можуть досягати цього трьома етапами, які історично мають місце у такій послідовності:

1) вони намагатимуться досягти рівноправ'я шляхом прийняття чоловічих цінностей (ця стратегія називається асиміляцією);